

Коч Світлана Вадимівна
Узун Юлія Вадимівна

Між демократією та диктатурою: парадокс теорії суспільного вибору

УДК 32:519.86+321.7+001.89
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2025-3.10>

Коч Світлана Вадимівна
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0003-2825-3563

Узун Юлія Вадимівна
доктор політичних наук,
професор кафедри політології
Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
Французький бульвар, 24/26, Одеса,
Україна
ORCID: 0000-0002-3575-3139

У статті розглянуто парадокси теорії суспільного вибору як інструмент критичного аналізу меж сучасної демократії. Спираючись на теореми Кондорсе й Ерроу, доведено принципову неможливість створення універсально справедливої процедури колективного вибору без суперечностей. У фокусі – проблеми делегованої демократії, алгоритмізації ухвалення рішень, стратегічної маніпуляції порядком голосування та зниження довіри до демократичних процедур.

Особлива увага приділяється впливу технократичних і цифрових інструментів на трансформацію народовладдя: виборча процедура більше не сприймається як нейтральний механізм, а як джерело політичної легітимності або її втрати. Аналізуються сучасні міждисциплінарні підходи до подолання парадоксів – від моделей обмеженої раціональності до алгоритмічного дизайну процедур. Зазначено, що в новому типі політичної реальності демократія функціонує в межах конфігурації делегованих рішень, алгоритмічної оптимізації та структурованих стратегічних виборів.

Стаття окреслює ризики автократизації демократичних режимів через делегативне управління, інформаційну асиметрію та інституційну недовіру. Сучасні гібридні моделі демократії є результатом політики як «архітектоніки процедурної довіри». Перспективи осмислення постдемократичного управління визначають демократію не як сталий інститут, а як динамічний простір постійної боротьби між інструментальним порядком і легітимним самовираженням громадян. Метою дослідження є аналіз структурних суперечностей теорії суспільного вибору в контексті сучасної демократії та виявити умови, за яких демократія перетворюється на форму делегованої або керованої участі, що межує з авторитарними практиками. Робота також має на меті дослідити новітні алгоритмічні та поведінкові підходи до вирішення парадоксів колективного вибору. Об'єктом дослідження є суспільний вибір як феномен політичного процесу та формалізованої демократії. Предметом дослідження є парадокси колективного вибору, зокрема проблема раціональності, легітимності, процедурного порядку та стратегічної конструкції рішень у межах демократичних систем.

Ключові слова: суспільний вибір, взаємодія з органами державної влади, виборчі системи, політична участь, демократія, політичні інститути, політичні процеси, технократія, диктатура, цифрова демократія, легітимність.

Постановка питання. У XXI столітті демократичні політичні системи стикаються з дедалі більшими викликами, пов'язаними з ефективністю процедур ухвалення колективних рішень. Політична поляризація, виборчий популізм, маніпуляція процедурою голосування, а також виклики цифрової демократії загострюють проблему узгодження індивідуальних інтересів із суспільними пріоритетами. Це пояснює зростання уваги до теорії суспільного вибору, яка вивчає, як на основі множин індивідуальних уподобань формуються колективні рішення. Про це праці від Арістотеля, Ж.-Ш. Борда, Н. К. Кондорсе до К. Дж. Арроу, Д. Блека, А. Г. Коупленда, Н. Тідемана, М. Шульце, Е. Г. Сімпсона. Питання виборчих парадоксів і соціального вибору розглядали Г. Нурмі, А. Сен, Е. С. Маскін, П. С. Фішберн, Дж. К. Сміт. Філософські та нормативні основи демократії аналізували Ю. Габермас, П. Розанваллон, Б. Ротстайн, Г. О'Доннелл, М. Е. Воррен. Поведінкові аспекти вибору досліджували Д. Канеман, Р. Г. Талер, К. Р. Сансайн, Б. С. Мадріан, Д. Ф. Ші. Сучасні виклики демократії у цифрову епоху висвітлюють Дж. Е. Стігліц, Е. Ціцєвіч, К. Кадуолладр, У. Мадісе, П. Вінкель,

В. Чжан, У. Чжен. Український контекст розглянули О. С. Ветров і П. В. Римар.

Парадокс Кондорсе та «теорема неможливості» Кеннета Ерроу кидають серйозний виклик уявленню про здатність демократичних інституцій забезпечувати раціональний, справедливий і внутрішньо узгоджений механізм ухвалення політичних рішень. В умовах глобальної кризи легітимності демократії, посилення автократичних практик і популістичних спрощень ці парадокси набувають особливої актуальності.

Метою дослідження є аналіз структурних суперечностей теорії суспільного вибору в контексті сучасної демократії та виявити умови, за яких демократія перетворюється на форму делегованої або керованої участі, що межує з авторитарними практиками. Робота також має на меті дослідити новітні алгоритмічні та поведінкові підходи до вирішення парадоксів колективного вибору. Об'єктом дослідження є суспільний вибір як феномен політичного процесу та формалізованої демократії. Предметом дослідження є парадокси колективного вибору, зокрема проблема раціональності, легітимності, процедурного порядку

та стратегічної конструкції рішень у межах демократичних систем.

Дослідження здійснено комплексним міждисциплінарним методом. У підрозділі «Витоки теорії суспільного вибору» застосовано історико-філософський аналіз розвитку концепції колективного вибору. Розділ «Раціональність і справедливість» опрацьовано через аксіоматичний і порівняльний аналіз моделей голосування. В розділі «Маніпулятивний потенціал процедур: межі аксіоматичного підходу» проведено критичний інституційний і соціально-психологічний аналіз впливу інформаційної асиметрії та маніпуляцій. У підрозділі «Технократія та загроза алгоритмічного авторитаризму» з позицій системного і технологічного підходів досліджено вплив нових технологій на процеси політичної взаємодії з органами державної влади, розвиток політичної участі та довіри.

Витоки теорії суспільного вибору: передісторія раціональної демократії

Ідея колективного вибору – тобто поєднання індивідуальних рішень для формування спільного волевиявлення – є однією з фундаментальних проблем політичної філософії та соціальної теорії. В цієї концепції можна виділити кілька ключових етапів.

Нормативне коріння формувалось від античності до епохи Просвітництва. Ще Арістотель у своїй «Політиці» обґрунтовував, що колективна мудрість народу може переважати індивідуальні рішення навіть наймудріших правителів [1]. У середньовіччі в епоху раннього модерну проблема колективного вибору мала релігійно-етичне забарвлення. Проте саме у XVIII ст., у контексті революційної трансформації політичних інститутів (зокрема Французької революції), ідея демократичного вибору почала набувати конкретних формальних ознак.

В епоху Просвітництва були сформовані класичні теоретичні моделі колективного вибору. Під час Великої французької революції проблема справедливого механізму ухвалення колективних рішень набула гостроти. Соціальний запит на нові форми управління, що забезпечували б участь широких верств населення в ухваленні політичних рішень, вимагав перегляду традиційних процедур голосування. Ідеї рівності, свободи та братерства актуалізували потребу в таких виборчих системах, які б унеможливлювали маніпуляції та сприяли стабільності.

Саме в цей період мажоритарний принцип піддався серйозній критиці. Французькі математики Жан-Шарль де Борда і Ніколас Кондорсе розробили альтернативні підходи до голосування, які мали на меті зменшити вплив випадковостей і суб'єктивізму.

У 1770-х роках Борда запропонував **метод преференційного голосування**, описаний

у праці «Пам'ять про вибори шляхом голосування» (1781) [4]. Згідно з його підходом, кожен виборець ранжує кандидатів від найкращого до найгіршого, нараховуючи бали відповідно до позиції. Переможцем стає той кандидат, який набирає найбільшу суму балів [2]. Метод Борда дозволяє точніше врахувати переваги виборців у ситуаціях з багатьма кандидатами. Варто зазначити, що правило відносної більшості – коли враховується лише перше місце – є лише спрощеним випадком методу Борда.

У 1785 році Ніколас Кондорсе звернув увагу на вразливість методу Борда до маніпуляцій і запропонував свій підхід, заснований на **парному порівнянні кандидатів**. У праці «Есе про застосування аналізу ймовірності рішень, прийнятих більшістю голосів» (1785) [8] він сформулював так званий «**принцип Кондорсе**»: переможцем є той, хто перемагає кожного з інших кандидатів у прямому двосторонньому порівнянні. Однак, у разі циклічності уподобань ($A > B > C > A$) переможця не існує – виникає «**парадокс Кондорсе**». Це ставить під сумнів здатність демократії забезпечити раціональні результати голосування. Парадокс Кондорсе ілюструє ситуацію, коли колективне рішення не відповідає індивідуальним вподобанням.

Кондорсе був переконаний, що його підхід мінімізує можливість маніпуляцій, оскільки виборцю не вигідно фальсифікувати свої вподобання. Водночас Борда погоджувався з логікою Кондорсе, але наголошував на практичній труднощі реалізації цього методу через можливу відсутність переможця. В основі цього парадоксу лежить те, що навіть якщо індивідуальні ранжування не є циклічними, їхнє об'єднання на рівні колективного вибору може мати цикл, породжуючи суперечність між волевиявленням різних більшостей.

Цей парадокс виникає за наявності більше ніж двох альтернатив і більше ніж двох виборців, коли колективне ранжування альтернатив може виявитися циклічним, навіть якщо індивідуальні ранжування всіх виборців є транзитивними і не містять циклів. Внаслідок цього волевиявлення різних груп виборців, кожна з яких становить більшість, може суперечити одне одному. Парадокс Кондорсе демонструє, що переваги більшості можуть бути ірраціональними. Сам Кондорсе показав, що хоча колективне прийняття рішень загалом переважає індивідуальне, воно не позбавлене внутрішніх суперечностей.

Цей парадокс став підґрунтям для подальших досліджень феномену «**соціального вибору**» – терміну, який увів Кондорсе. Важливо зазначити, що методи Борда й Кондорсе можуть давати різні результати: кандидат, який перемагає за Кондорсе, не обов'язково перемаже в системі Борда.

У XX столітті з'явилися модифікації принципу Кондорсе, що прагнули зберегти його логіку,

але забезпечити обов'язкове визначення переможця.

Одну з них запропонував в 1951 році американський математик та статистик Артур Коупленд, який виступив із доповіддю в Мічиганському університеті на семінарі по застосуванню математичних методів в соціальних науках. Метод Коупленда – це система вибору, яка спирається на підрахунки парних перемог та програшів кожного кандидата. Переможцем за «методом Коупленда» вважається кандидат, який здобув максимальну кількість перемог у парних поєдинках [9].

Ще один варіант визначення переможця в системах голосування належить Едварду Х. Сімпсону, який також проводить попарні порівняння, але акцент робиться на підрахунок балів, які нараховуються залежно від результатів цих порівнянь [23]. У цьому методі враховуються не лише перемоги, але й поразки кандидатів, що дозволяє створити більш детальну картину результатів голосування. Переможець у Сімпсона – кандидат, який нікому не програв. Це варіант більш застосовний до політики, де ситуація буде нестабільною, якщо переможець поступається комусь із конкурентів.

Отже, щоб отримати перемогу за методом Коупленда, необхідно виграти в найбільшій кількості інших кандидатів. Для виграшу за методом Сімпсона, необхідно, щоб ніхто проти Вас не зібрав більшості.

Обидва методи (Коупленда і Сімпсона) мають перевагу над принципом Кондорсе в тому, що завжди дають результат, навіть якщо існує цикл. Якщо кандидат є переможцем за Кондорсе, він обов'язково буде переможцем і за цими методами, але не навпаки.

Парадокс Кондорсе продовжує слугувати концептуальною основою для пошуку більш «справедливих» моделей голосування – з меншими ризиками ірраціональних або непередбачуваних результатів [16].

Рациональність і справедливість: критика демократичного ідеалу в умовах колективного вибору

Для ХХ століття характерним стає прагнення формалізації теорії соціального вибору. Американський економіст Кеннет Ерроу намагаючись створити справедливую систему голосування сформулював п'ять аксіом (універсальність, єдиноголосся, незалежність, повнота, транзитивність), яким має задовольняти процедура комбінування індивідуальних переваг, щоб утворити колективне судження.

Цей напрям дослідження поступово переріс у порівняльний аналіз процедур голосування, з'ясування того, якою мірою процедура задовольняє набір умов та критеріїв. В 1951 році Кеннет Ерроу сформулював Теорему про неможливість колективного вибору, або теорему про «немож-

ливість демократії» або «теорему про неминучість диктатора». Теорема стверджує, що не існує ідеальної процедури, яка б задовольняла всі раціональні вимоги до колективного вибору. Це привело до переосмислення уявлення про демократію – від абсолютної цінності до прагматичного компромісу.

Теорема Ерроу стала продовженням ідей Кондорсе та Жан-Шарль де Борда щодо неможливості універсального способу виявлення колективних переваг. У спрощеному вигляді його теорія стверджує, що за наявності більше ніж двох кандидатів не існує демократичної виборчої системи.

Кеннет Ерроу отримав Нобелівську премію з економіки в 1972 році за свою працю «Соціальний вибір та індивідуальні цінності» (1952) [3], в якій він визнав умови, за яких з індивідуальних вподобань можна вивести колективні рішення раціональним або демократичним шляхом. Його робота стала фундаментальною для численних досліджень у сфері теорії голосування.

Ідеї Кеннета Ерроу надали нового імпульсу дослідженням у сфері теорії голосування, однак паралельно з ним важливий внесок у розробку формалізованих моделей колективного вибору зробив шотландський економіст і політичний теоретик Дункан Блек. У своїй праці, що визнана тепер класичною

Ідеї Кеннета Ерроу надали нового імпульсу дослідженням у сфері теорії голосування, однак паралельно з ним важливий внесок у розробку формалізованих моделей колективного вибору зробив шотландський економіст і політичний теоретик Дункан Блек. У своїй праці, що визнана тепер класичною – «Про обґрунтування групового прийняття рішень» (1948) [5], – він сформулював основу **медіанної теореми виборця** та ввів поняття **одновимірного політичного простору уподобань**.

Дункан Блек припустив, що в умовах одновимірного простору (наприклад, ідеологічної шкали ліві–праві) та раціональних виборців, які мають чіткі й транзитивні переваги, **альтернатива, що знаходиться посередині**, тобто позиція **медіанного виборця**, здатна отримати підтримку більшості. Цей висновок має надзвичайне значення для теорії представницької демократії, адже вказує на те, що політична стабільність досягається, коли кандидати апелюють до центру, а не до крайнощів.

Пізніше ці ідеї були розвинуті у більш фундаментальній праці Д. Блека «Теорія комітетів та виборів» (1958) [6], де автор розглянув ширше коло процедур колективного ухвалення рішень, включаючи голосування в комітетах та вплив різних правил на стабільність колективного вибору. Він проаналізував ситуації, в яких виникає **циклічність переваг**, підтверджуючи

висновки Кондорсе, але водночас показуючи, що у спеціальних умовах ця циклічність може бути подолана. Таким чином, Дункан Блек став одним із фундаторів сучасної теорії суспільного вибору, його роботи стали мостом між класичними концепціями XVIII століття та аксіоматичним підходом Ерроу. Його медіанна теорема і досі активно використовується в політичній економії, електоральному аналізі та моделюванні партійної конкуренції. Ця модель стала основою багатьох сучасних теорій електоральної поведінки.

Наступні дослідження зосередилися на розширенні теорії суспільного вибору, зокрема на практичних наслідках парадоксу Кондорсе та теореми Ерроу. Так, у роботі «Теорема неможливості Ерроу та її актуальність для політичної теорії», яку в 1983 році видали Пітер С. Фішберн і Джон К. Сміт, аналізуються наслідки теореми Ерроу для політичних теорій, зокрема її вплив на концепцію демократичного ухвалення рішень [10].

За їх думкою, навіть у демократичних системах виникають ситуації, в яких результати голосування не відображають справжніх вподобань виборців. Це ставить під сумнів концепцію демократії як механізму, що завжди призводить до справедливих рішень. У випадках, коли є три або більше кандидатів, завжди є «диктатор», чий голос вирішує результати виборів, незалежно від думок інших учасників. Це може призвести до авторитарних тенденцій у політичних системах. Автори вказують на те, що спроби агрегувати індивідуальні вподобання в одне колективне рішення завжди будуть стикаються з певними труднощами. Це підкреслює важливість розуміння обмежень механізмів голосування.

В 1990-х роках як відповідь на проблеми, що виникають у системах голосування, описані Ерроу з'явився опис методу Маркуса Шульце, який також базується на попарних порівняннях кандидатів. Цей метод вибору з одним переможцем, був розроблений для внутрішніх виборів та референдумів і відомий також як «система послідовного виключення», але сам Шульце називав його методом «роз'їждженого шляху» [20]. Метод Шульце забезпечує детальне врахування вподобань виборців і допомагає уникнути деяких недоліків традиційних систем голосування, таких як проблема циклічності, де один кандидат може виграти у другого, але програти третьому. Основним елементом методу є визначення «формального переможця» на основі максимальних відстаней. Це кандидат, який виявився найсильнішим у всіх парних порівняннях, зазвичай враховуючи, з якою перевагою він виграв у своїх суперників. Метод Шульце оцінює кожну пару кандидатів, визначаючи, який кандидат виграв у кожному з них, і на основі цього

формує матрицю парних порівнянь. Кандидат, який має найменшу максимальну відстань до інших кандидатів, оголошується переможцем.

Ще одним підходом, який використовує принцип попарних порівнянь є метод американського економіста Ніколаса Тідмана, який він представив в публікації «Новий і покращений процес прийняття соціальних виборів» (1976) [29]. Тідман використовує метод «рейтингових пар», де кандидат, що отримав найбільшу перевагу у всіх парних порівняннях, вважається переможцем. Метод Тідмана формує список пар кандидатів, упорядкованих за кількістю голосів, і додає їх у порядку зменшення переваги, уникаючи циклічності шляхом виключення конфліктних пар. Метод легко адаптується до різних ситуацій і типів голосування, що робить його універсальним інструментом для ухвалення рішень у політичних, організаційних та громадських контекстах.

Теорія соціального вибору знайшла застосування не лише у політичній науці, а й в економіці (поведінкова економіка), соціології (колективна ідентичність), а також у теорії механізмів та алгоритмічному дизайні (наприклад, Google PageRank базується на принципах парного ранжування).

Маніпулятивний потенціал процедур: межі аксіоматичного підходу

Сучасні дослідники – зокрема, Джозеф Стігліц, Ерік Ціцевіц, Амартья Сен та Ерік Маскін – акцентують на зв'язку між справедливістю, свободою вибору та інформаційною асиметрією у прийнятті рішень. У центрі їх досліджень **не тільки результати**, але і **процедура** як джерело легітимності демократичного вибору.

Так важливим внеском у цю дискусію є робота Джозефа Стігліца та Еріка Ціцевіца «Демократія та парадокс голосування» (2003) де автори аналізують різні аспекти демократії та механізми голосування, що ставлять під сумнів ефективність демократичних інститутів [26]. Нобелівський лауреат з економіки (2001), Джозеф Стігліц зробив важливий внесок у вивчення **інформаційної асиметрії**, що має безпосереднє відношення до проблеми суспільного вибору. Він показав, що нерівний доступ до інформації між учасниками демократичних процесів впливає на якість прийнятих рішень, викликає спотворення голосування та підриває легітимність політичних інститутів. Він аналізує вплив інституційних структур на справедливість колективного вибору [24].

На практиці інформаційна асиметрія проявляється, наприклад, у випадках маніпуляції електоратом через контрольовані ЗМІ або таргетовану політичну рекламу. Один з таких кейсів – кампанія щодо Brexit (2016), де поширення недостовірної інформації через Facebook і мікротаргетинг стали об'єктом критики та розслідувань [7]. Цей приклад

ілюструє, як нерівний доступ до інформації спотворює вибір навіть у формально демократичній процедурі.

Стігліц доводить, що демократія не може бути ефективною без **рівного доступу до інформації**, а отже, питання прозорості й доступності інформації є критично важливими для забезпечення **справедливого суспільного вибору** [25].

Ще один лауреат Нобелівської премії з економіки (1998) – Амартья Сен – запропонував **альтернативу утилітаристському підходу** до колективного вибору, наголошуючи на **цінності свободи вибору як цілі та як інструменту розвитку**. Він аналізує концепцію «capability approach» (підхід спроможностей), у якій важливо не **«що обрано»**, а **«як обирається»**, наскільки громадяни здатні реалізувати свої можливості в процесі прийняття рішень [22]. А. Сен підкреслює, що **процедурна справедливість** (fair process) є не менш важливою, ніж кінцевий результат, і лише така демократія, яка базується на свободі доступу до участі, може вважатися легітимною.

Ідеї Ерроу та Сена стосовно **механізмів голосування**, які враховують обмежену раціональність та конфліктність інтересів представлені в роботах лауреата Нобелівської премії з економіки (2007) Еріка Маскіна. Він зосередився на **стратегічній маніпуляції** голосами та способах її мінімізації, досліджуючи питання **дизайну інституцій** та пошуку процедур, які забезпечують справедливість навіть в умовах конфлікту [15].

Маскін доводить, що **альтернативні механізми**, які комбінують елементи голосування, коаліційного формування рішень та стимулювання чесної поведінки, можуть подолати частину обмежень, описаних у теоремі Ерроу.

Спробою інтердисциплінарного оновлення теорії суспільного вибору стали дослідження Данієля Канемана, Касса Санстайна та Річарда Талера. Вони критично переосмислюють модель раціонального виборця, вводячи концепти «обмеженої раціональності», «архітектури вибору», «емоційної корупції» та «ефекту статус-кво».

Лауреат Нобелівської премії з економіки (2002) Данієль Канеман у книзі «Мислення швидко і повільно» (2011) показав, як когнітивні упередження, емоційні реакції та «швидке мислення» впливають на політичні рішення [12]. Його концепція «обмеженої раціональності» стала основою для переосмислення аксіом Ерроу в умовах реального політичного процесу.

У працях авторів концепції «підштовхування» – м'якого впливу на вибір громадян без примусу Касса Санстайна та Річарда Талера, зокрема у книзі «Підштовхування» (2008), розкривається, як дизайн вибору – порядок, у якому подається інформація, варіанти чи формулю-

вання рішень – впливає на поведінку виборців. Вони вводять поняття «архітектури вибору», яка може підштовхувати до певних рішень, не порушуючи свободи вибору. Це особливо важливо в контексті стратегічного голосування й «емоційної корупції вибору», тобто впливу емоційних чинників, що спотворюють раціональне ухвалення рішень [28].

Річард Талер – фундатор поведінкової економіки, Нобелівський лауреат з економіки (2017) – зосереджуючись на тому, як люди насправді ухвалюють рішення, показав, що вибір у політиці часто супроводжується ірраціональними імпульсами, ефектом статус-кво та втомою від вибору. У книзі «Неправильна поведінка: становлення поведінкової економіки» (2015) він підкреслює, що демократичні процедури повинні враховувати не лише арифметику голосів, а й психологічні чинники довіри та прийнятності [27].

Автори доводять, що колективні рішення формуються не лише на основі переваг, а й через психологічні спотворення, когнітивні упередження та інституційні контексти. Це відкриває новий вимір аналізу демократичних процедур у добу інформаційного перевантаження.

Реальний приклад ефекту «status quo» було виявлено у кампаніях з приватизації пенсійних накопичень. Дослідження в США показали, що люди схильні залишатися в дефолтних варіантах, навіть якщо інші опції для них вигідніші [14]. Це свідчить, що дизайн інституцій і формулювання варіантів можуть суттєво впливати на колективний вибір.

Технократія та загроза алгоритмічного авторитаризму в умовах постдемократії та глобальної кризи участі

Пошук ідеальної форми колективного вибору часто призводить до делегування права ухвалення рішень – не лише представникам у парламенті, а дедалі частіше – **експертним, технократичним або алгоритмічним системам**. Так звані **делегативні демократії** (термін Г. О'Доннелла) формуються як відповідь на складність сучасного управління, коли виборці «передають» мандат на складні рішення **«професіоналам»**, очікуючи від них ефективності, а не представництва [17].

У цифрову епоху ця логіка делегування доповнюється алгоритмізацією процесу ухвалення рішень – через автоматизовану обробку переваг і вподобань громадян. Так, реальний приклад цифрової алгоритмізації голосування демонструє система i-Voting в Естонії, яка стала однією з перших, що надала громадянам можливість голосувати онлайн на загальнонаціональних виборах. Хоча це підвищило зручність, i-Voting також викликало критику щодо прозорості, захищеності голосу та ризику втрати довіри до процесу через складність технічної верифікації [13].

Зокрема, в експериментальних умовах тестуються моделі подібно DeepVoting, що застосовують технології глибинного навчання для оптимізації голосування та прогнозування колективних рішень на основі персоналізованих даних [31]. Подібні підходи вже отримали назву «алгоритмічної оптимізації суспільного вибору» й актуалізують питання щодо прозорості, відповідальності та меж легітимності в нових формах цифрової демократії.

Проте, делегування породжує **парадокс довіри**, адже з одного боку – очікування експертної відповідальності, з іншого – втрата контролю, прозорості й підзвітності. Зростає загроза **«технократичного авторитаризму»**, в якому логіка управління витісняє політичну участь. Постає питання: чи є демократія демократичною, якщо рішення ухвалює не більшість, а оптимізуючий алгоритм?

Ідеальні моделі голосування часто нехтують тим, що **сам порядок голосування, формулювання альтернатив, структура коаліцій** – усе це є частиною гри. У теорії суспільного вибору це визначається як **стратегічна маніпуляція**. Роботи Е. Маскіна та А. Сена показують, що **правила гри формують сам результат**, незалежно від щирих уподобань учасників. У політичному процесі це виявляється у формуванні порядку денного, процедур парламентського голосування, виборчих округів (джеррімендерінг) та навіть у застосуванні емоційних тригерів у соціальних мережах. Класичним прикладом стала кампанія Brexit (2016), в якій використання даних з Facebook компанією Cambridge Analytica для мікротаргетингу емоційних повідомлень викликало серйозну критику щодо маніпуляції вибором під виглядом індивідуалізованої комунікації [7]. Стратегічне перепланування виборчих округів у США – так званий джеррімендерінг – демонструє, як технічне втручання у структуру голосування може гарантувати перевагу певній партії при збереженні формальної процедурної легітимності.

Поняття парадоксальної легітимності слід розуміти як суперечність між формальною процедурною правильністю політичного вибору та фактичним відчуттям його справедливості з боку громадян, **як неможливість узгодженого вибору трансформує уявлення про демократію**. Це феномен, за якого легітимне за формою рішення може бути неприйнятним з точки зору суспільного досвіду, цінностей або етичних уявлень. Відтак демократія більше не гарантує довіри сама собою – вона має бути не лише правильною, але й переконливою.

Паралельно актуалізується поняття емоційної довіри – компонента, що ґрунтується не на раціональній оцінці процедур, а на культурній належ-

ності, інтуїтивному відчутті справедливості, очікуваній повазі до голосу окремого громадянина. Цю концепцію вводять у своїх дослідженнях Юрген Габермас [11], Бо Ротштайн [19] і П'єр Розанваллон [18], вказуючи на кризу раціоналістичних моделей політики

У цьому контексті **конфлікт між процедурною раціональністю і політичною маніпульованістю** проявляється як парадоксальна легітимність. Навіть дотримання формальної демократичної процедури не гарантує справедливості результату, якщо сама структура вибору стратегічно сконструйована. Це кидає виклик традиційному уявленню про легітимність як похідну від більшості.

Взагалі теоретичні моделі демократії, від Ероу до Стігліца, дедалі частіше зіштовхуються з питанням не тільки «як голосують», а **«чи довіряють громадяни голосуванню»**. В епоху інформаційної асиметрії, цифрових фейків, бот-мереж і втоми від вибору, сам акт голосування втрачає сенс без гарантій достовірності, безпеки, захищеності, верифікованості результату.

Довіра більше не є абстрактною категорією і залежить від **прозорості процедур, інституційної пам'яті, доступності інформації** та рівня інклюзивності. Політичні дослідження останнього десятиліття (зокрема, роботи Марка Уоррена [30]) підкреслюють зростання значення **«емоційної довіри»** – не тільки до процедур, а до сприйняття справедливості рішень як морально обґрунтованих. У виборчих процесах це проявляється у відчутті, що «нас почули», незалежно від результату. Якщо система ухвалення рішень вважається незрозумілою або несправедливою, вона **втрачає легітимність незалежно від результатів**. Тому сьогоденні дослідження зосереджуються на **емоційній складовій довіри** як фундаментальному чиннику демократичного вибору.

Отже, аналіз парадоксів теорії суспільного вибору в контексті сучасної демократії, її процедурних обмежень, технократичних трансформацій та викликів легітимності надає можливість виходити з того, що демократичні політичні системи, попри номінальну відданість принципам більшості, дедалі частіше функціонують у межах конфігурацій делегованих рішень, алгоритмізованого управління та стратегічної архітектури вибору.

Теоретичні моделі – від принципу Кондорсе до теореми неможливості Кеннета Ероу – доводять, що жодна система колективного ухвалення рішень не може уникнути парадоксів без порушення базових норм раціональності, рівності чи непротирічності. Ці парадокси не є винятками, а радше вбудованими характеристиками процедурної демократії, що підривають віру в її ідеальну реалізацію.

Сучасна демократія, вочевидь, більше не зводиться до формального механізму голосування. Вона поступово перетворюється на складну інституційну архітектуру, де ключовим критерієм легітимності стає не лише процедура, а довіра до процесу, сприйняття справедливості результату та ступінь соціальної інклюзії. Делегативна логіка, алгоритмічна оптимізація та технократизація ухвалення рішень змінюють саме уявлення про політичну участь: від безпосереднього волевиявлення – до передачі повноважень експертам, автоматизованим системам і процедурно організованим середовищам.

У цьому контексті виникає феномен *парадоксальної легітимності* – ситуація, за якої демократичні рішення, хоча і формально дотримуються процедур, не сприймаються громадянами як справедливі або репрезентативні. Це підсилюється інформаційною асиметрією, цифровою нерівністю, втомою від вибору, маніпуляцією порядком голосування, а також емоційною недовірою до інституцій. Довіра перестає бути абстрактним ідеалом і стає конкретним структурним ресурсом демократії, який потребує захисту, культивування та процедурного забезпечення.

Таким чином, сучасні демократії постають як адаптивні системи, що постійно балансують між нормативною раціональністю та емпіричною непевністю, між правом більшості та викликами гібридного, делегативно-технократичного управління. Ідеальна демократія, як показує аналіз, є не досяжним станом, а є регулятивною ідеєю – орієнтиром для постійного критичного переосмислення та оновлення форм політичної участі. У цьому полягає не кінець демократії, а початок її складнішого етапу.

Утверджується новий тип політичної реальності, де демократія функціонує в межах конфігурації делегованих рішень, алгоритмічної оптимізації та структурованих стратегічних виборів. Ці процеси все частіше аналізуються в контексті трансформації демократії в гібридні моделі, де участь співіснує з делегованими експертними рішеннями, а політика постає як «архітектоніка процедурної довіри». Такий підхід відкриває перспективи осмислення постдемократичного управління, в якому демократія постає не як сталий інститут, а як динамічний простір постійної боротьби між інструментальним порядком і легітимним самовираженням громадян.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Арістотель. Політика / пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. Київ : Основи, 2000. 239 с.
2. Ветров О. С., Римар П. В. Маніпулятивність системи голосування методом Борда. Інформація та соціум. 2022. Січень. С. 62–64.

3. Arrow K. J. Social Choice and Individual Values. 2nd ed. New Haven : Yale University Press, 1963. 124 p.
4. Borda J. Mémoire sur la courbe décrite par les boulets et les bombes en ayant égard à la résistance de l'air, etc. [Extracted from the «Mémoires de l'Académie royale des sciences» for 1769.]. Paris, 1846. 31 p.
5. Black D. On the Rationale of Group Decision-making. Journal of Political Economy. 1948. Vol. 56, No. 1. P. 23–34.
6. Black D. The Theory of Committees and Elections. Cambridge : Cambridge University Press, 1958. 224 p.
7. Cadwalladr C. The Great British Brexit Robbery: How Our Democracy Was Hijacked. The Guardian. 7 May 2018. URL: <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexite-robbery-hijacked-democracy> (date of access: 02.06.2025)
8. Condorcet N. C. Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix. University of Lausanne Digitized 7 Oct 2008. 1785. 304 p. URL: <https://books.google.com.ua/books?id=RzAVAAAAQAAJ&printsec=frontcover#v=onepage&q&f=false> (date of access: 02.06.2025)
9. Copeland A. H. A 'reasonable' social welfare function. Seminar on Applications of Mathematics to the Social Sciences, University of Michigan. 1951. Manuscript. 765 p.
10. Fishburn P. C., Smith J. K. The Arrow Impossibility Theorem and Its Relevance for Political Theory. Springer, 1983. 160 p.
11. Habermas J. Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge : MIT Press, 1996. 675 p.
12. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 499 p.
13. Madise Ü., Vinkel P. Internet Voting in Estonia: From Constitutional Debate to Evaluation of Experience. 2014.
14. Madrian B. C., Shea D. F. The Power of Suggestion: Inertia in 401(k) Participation and Savings Behavior. The Quarterly Journal of Economics. 2001. No. 116(4). P. 1149–1187.
15. Maskin E. S., Sen A. K. The Arrow Impossibility Theorem: Consensual Postulates and Dictatorial Conclusions. Journal of Economic Literature. 2014. Vol. 52, No. 4. P. 945–959.
16. Nurmi H. Voting Paradoxes and How to Deal with Them. Berlin : Springer, 1999. 215 p.
17. O'Donnell G. Delegative Democracy. Journal of Democracy. 1994. Vol. 5, No. 1. P. 55–69.
18. Rosanvallon P. Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust. Cambridge : Cambridge University Press, 2008. 320 p.
19. Rothstein B. Social Traps and the Problem of Trust. Cambridge : Cambridge University Press, 2005. 280 p.
20. Schulze M. A New Monotonic, Clone-Independent, Reversal Symmetric, and Condorcet-Consistent Single-Winner Election Method. Social Choice and Welfare. 2011. Vol. 36. P. 267–303.

21. Sen A. Social Choice Theory. In: K.J. Arrow, M.D. Intriligator (Eds.). *Handbook of Mathematical Economics*. Vol. 3. Elsevier, 1986. P. 1073–1181.
22. Sen A. K. *The Idea of Justice*. Cambridge, MA : Belknap Press of Harvard University Press, 2009. 496 p.
23. Simpson E. H. The Interpretation of Interaction in Contingency Tables. *Journal of the Royal Statistical Society. Series B (Methodological)*. 1951. Vol. 13, No. 2. P. 238–241.
24. Stiglitz J. E. Information and the Change in the Paradigm in Economics. *American Economic Review*. 2002. Vol. 92, No. 3. P. 460–501.
25. Stiglitz J. E. *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York : W.W. Norton & Company, 2012. 448 p.
26. Stiglitz J. E., Zitzewitz E. M. Democracy and the Paradox of Voting. *Journal of Economic Perspectives*. 2003. Vol. 17, No. 2. P. 47–67.
27. Thaler R. H. *Misbehaving: The Making of Behavioral Economics*. New York : W.W. Norton & Company, 2015. 432 p.
28. Thaler R. H., Sunstein C. R. *Nudge: Improving Decisions About Health, Wealth and Happiness*. New Haven : Yale University Press, 2008. 312 p.
29. Tideman N. A New and Superior Process for Making Social Choices. *Journal of Political Economy*. 1976. No. 84(6). P. 1145–1159.
30. Warren M. E. A Problem-Based Approach to Democratic Theory. *American Political Science Review*. 2017. Vol. 111(1). P. 39–53.
31. Zhang W., Yu Y., Zheng Y., Yu Y. DeepVoting: A Personalized Voting Recommender System Based on Deep Learning. In *Proceedings of The Web Conference 2020*. ACM, 2020. P. 2959–2965.

REFERENCES:

1. Aristotel. (2000). *Polityka [Politics]* (O. Kisliuk, Trans.). Kyiv: Osnovy. [In Ukrainian]
2. Vietrov, O. S., & Rymar, P. V. (2022). Manipulatyvny systemy holosuvannia metodom Borda [Manipulativeness of the voting system by the Borda count method]. *Informatsiia ta sotsium [Information and Society]*, January, 62–64. [In Ukrainian]
3. Arrow, K. J. (1963). *Social choice and individual values* (2nd ed.). New Haven: Yale University Press.
4. Borda, J. (1846). *Mémoire sur la courbe décrite par les boulets et les bombes en ayant égard à la résistance de l'air, etc.* [Extracted from the *Mémoires de l'Académie royale des sciences* for 1769]. Paris. [in French]
5. Black, D. (1948). On the rationale of group decision-making. *Journal of Political Economy*, 56(1), 23–34. <https://doi.org/10.1086/256633>
6. Black, D. (1958). *The theory of committees and elections*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Cadwalladr, C. (2018, May 7). The great British Brexit robbery: How our democracy was hijacked. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/technology/2017/may/07/the-great-british-brexit-robbery-hijacked-democracy>

8. Condorcet, N. C. (1785). *Essai sur l'application de l'analyse à la probabilité des décisions rendues à la pluralité des voix*. University of Lausanne. <https://books.google.com.ua/books?id=RzAVAAAAQAAJ&printsec=frontcover>
9. Copeland, A. H. (1951). A 'reasonable' social welfare function. *Seminar on Applications of Mathematics to the Social Sciences*, University of Michigan. Manuscript, 765 pages.
10. Fishburn, P. C., & Smith, J. K. (1983). *The Arrow impossibility theorem and its relevance for political theory*. Springer.
11. Habermas, J. (1996). *Between facts and norms: Contributions to a discourse theory of law and democracy*. Cambridge: MIT Press.
12. Kahneman, D. (2011). *Thinking, fast and slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
13. Madise, Ü., & Vinkel, P. (2014). Internet voting in Estonia: From constitutional debate to evaluation of experience. *IEEE Security & Privacy*, 12(4), 51–57. <https://doi.org/10.1109/MSP.2014.68>
14. Madrian, B. C., & Shea, D. F. (2001). The power of suggestion: Inertia in 401(k) participation and savings behavior. *The Quarterly Journal of Economics*, 116(4), 1149–1187. <https://doi.org/10.1162/003355301753265543>
15. Maskin, E. S., & Sen, A. K. (2014). The Arrow impossibility theorem: Consensual postulates and dictatorial conclusions. *Journal of Economic Literature*, 52(4), 945–959. <https://doi.org/10.1257/jel.52.4.945>
16. Nurmi, H. (1999). *Voting paradoxes and how to deal with them*. Berlin: Springer.
17. O'Donnell, G. (1994). Delegative democracy. *Journal of Democracy*, 5(1), 55–69. <https://doi.org/10.1353/jod.1994.0010>
18. Rosanvallon, P. (2008). *Counter-democracy: Politics in an age of distrust*. Cambridge: Cambridge University Press.
19. Rothstein, B. (2005). *Social traps and the problem of trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
20. Schulze, M. (2011). A new monotonic, clone-independent, reversal symmetric, and Condorcet-consistent single-winner election method. *Social Choice and Welfare*, 36(2), 267–303. <https://doi.org/10.1007/s00355-010-0475-4>
21. Sen, A. (1986). Social choice theory. In K. J. Arrow & M. D. Intriligator (Eds.), *Handbook of mathematical economics* (Vol. 3, pp. 1073–1181). Elsevier.
22. Sen, A. K. (2009). *The idea of justice*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
23. Simpson, E. H. (1951). The interpretation of interaction in contingency tables. *Journal of the Royal Statistical Society: Series B (Methodological)*, 13(2), 238–241. <https://doi.org/10.1111/j.2517-6161.1951.tb00088.x>
24. Stiglitz, J. E. (2002). Information and the change in the paradigm in economics. *American Economic Review*, 92(3), 460–501. <https://doi.org/10.1257/00028280260136363>
25. Stiglitz, J. E. (2012). *The price of inequality: How today's divided society endangers our future*. New York: W.W. Norton & Company.

26. Stiglitz, J. E., & Zitzewitz, E. M. (2003). Democracy and the paradox of voting. *Journal of Economic Perspectives*, 17(2), 47–67. <https://doi.org/10.1257/089533003765888479>
27. Thaler, R. H. (2015). *Misbehaving: The making of behavioral economics*. New York: W.W. Norton & Company.
28. Thaler, R. H., & Sunstein, C. R. (2008). *Nudge: Improving decisions about health, wealth, and happiness*. New Haven: Yale University Press.
29. Tideman, N. (1976). A new and superior process for making social choices. *Journal of Political Economy*, 84(6), 1145–1159. <https://doi.org/10.1086/260511>
30. Warren, M. E. (2017). A problem-based approach to democratic theory. *American Political Science Review*, 111(1), 39–53. <https://doi.org/10.1017/S0003055416000612>
31. Zhang, W., Yu, Y., Zheng, Y., & Yu, Y. (2020). DeepVoting: A personalized voting recommender system based on deep learning. In *Proceedings of The Web Conference 2020* (pp. 2959–2965). ACM. <https://doi.org/10.1145/3366423.3380117>

Between democracy and dictatorship: the paradox of public choice theory

Koch Svitlana Vadymivna

Doctor of Political Science,
Professor at the Department of Political
Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Boulevard, 24/26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0000-0003-2825-3563

Uzun Yuliia Vadymivna

Doctor of Political Science,
Professor at the Department of Political
Science
Odesa I. I. Mechnikov National University
Frantsuzkyi Boulevard, 24/26, Odesa,
Ukraine
ORCID: 0000-0002-3575-3139

The article examines the paradoxes of social choice theory as a tool for critically analyzing the limits of modern democracy. Drawing on the theorems of Condorcet and Arrow, it demonstrates the fundamental impossibility of creating a universally fair procedure for collective choice without contradictions. The focus is on issues of delegated democracy, the algorithmization of decision-making, strategic manipulation of voting order, and the decline of trust in democratic procedures.

Special attention is given to the impact of technocratic and digital tools on the transformation of popular sovereignty: the electoral procedure is no longer perceived as a neutral mechanism but as a source of political legitimacy or its loss. Contemporary interdisciplinary approaches to overcoming these paradoxes are analyzed – from models of bounded rationality to the algorithmic design of procedures. It is noted that in the new type of political reality, democracy operates within a configuration of delegated decisions, algorithmic optimization, and structured strategic choices.

The article outlines the risks of autocratization of democratic regimes due to delegative governance, informational asymmetry, and institutional distrust. Modern hybrid models of democracy are seen as the result of politics as the «architecture of procedural trust.» Perspectives on post-democratic governance define democracy not as a stable institution but as a dynamic space of constant struggle between instrumental order and legitimate self-expression of citizens.

The purpose of the study is to analyze the structural contradictions of social choice theory in the context of modern democracy and to identify conditions under which democracy transforms into a form of delegated or managed participation bordering on authoritarian practices. The work also aims to explore novel algorithmic and behavioral approaches to resolving paradoxes of collective choice. The object of the study is social choice as a phenomenon of the political process and formalized democracy. The subject of the study is the paradoxes of collective choice, particularly issues of rationality, legitimacy, procedural order, and the strategic construction of decisions within democratic systems.

Key words: public choice, interaction with state authorities, electoral systems, political participation, democracy, political institutions, political processes, technocracy, dictatorship, digital democracy, legitimacy.